

(عالم اسلام)

شرح رساله حقوق امام سجاد

حجت الاسلام و المسلمین استاد
محمد جواد حاج علی اکبری

موضوع

حق حج (۴)

تاریخ ۱۳۹۴ / ۰۷ / ۱۹

■ حج، بهترین فرصت برای بهره‌برداری از اندیشه‌های ولایی

■ منافع سرشار حج برای امت اسلام

۱. منافع عبادی

۲. منافع اخلاقی

۳. منافع فرهنگی

۴. منافع اقتصادی

۵. منافع سیاسی

۶. برائت از مشرکین

■ تقوا، مهم‌ترین توشه حج

■ قصه‌ی پرغصه‌ی مدیریت حج

■ نکاتی درباره استطاعت

بر اساس جمع‌بندی مجموعه‌ی آیات قرآنی و روایات اهل بیت (علیهم السلام) در فهرست منافع حج، صدرنشین همه، نسبت ما با امام (علیه السلام) است؛ آن جایی که انسان تجدید بیعت می‌کند، اعلام همراهی و یاری با حجت خدا می‌کند و خط و مسیر زندگی‌اش را با امام (علیه السلام) هماهنگ می‌سازد. [۱] این نکته‌ی کلیدی و اساسی حج است.

امام باقر (علیه السلام) می‌فرماید: «تَمَامُ الْحَجِّ لِقَاءُ الْإِمَامِ؛ [۲] تمام بودن حج به زیارت امام است». قرآن نیز می‌فرماید: «اتَمَّ السَّجَّ وَالْعَمْرَةَ لِلَّهِ؛ [۳] و برای خدا حج و عمره را به پایان رسانید». پس حج با ملاقات امام (علیه السلام) به سرانجام می‌رسد و کامل می‌شود.

منافع سرشار حج برای امت اسلام

۱. منافع عبادی

امت اسلامی به حج دعوت شد تا منافع خود را مشاهده کنند: «لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ؛ [۴] تا شاهد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
رَبِّهِمْ

حج، بهترین فرصت برای بهره‌برداری از اندیشه‌های ولایی

ارتباط حج با انسان کامل و با امام هر زمان، مسئله‌ی بسیار مهمی است. از امام باقر (علیه السلام) روایت بسیار زیبایی وارده شده که امام (علیه السلام) می‌فرمایند که اساساً حج برنامه‌ریزی شد تا مردم به دیدار خانه خدا بیایند و از رهگذر زیارت خانه خدا، ولایت‌پذیری و موذت خود را به ما اعلام کنند و از این طریق با ما همراه شوند و نصرت و یاری‌شان را به ما اعلام کنند. در روایات دیگر از سایر ائمه هدی (سلام الله علیهم اجمعین) آمده که از طریق حج مردم با معارف اهل بیت (علیهم السلام) و نشانه‌های اسلام آشنا می‌شوند. در واقع خود حج فرصتی می‌شود برای توزیع اندیشه‌های ناب ولایی.

کلمه منافع خویش باشند». منافع جزئی کلمات بسیار زیبایی است که در قرآن کریم در کنار حج قرار گرفته و در کلمات اولیاء خدا هم مفصل استفاده شده است و به همین مناسبت از زوایای گوناگون دائماً به آن استناد می‌شود.

معنی منافع که جمع منفعت و به معنای سود است، شامل همه‌ی انواع و اقسام سودها می‌شود؛ هم فردی و هم جمعی و امتی و هم انواع و اقسام منافع. در حج، عنایت الهی شامل حال امت اسلامی و همه‌ی مسلمانان شده و مجموعه‌ای از منافع یکجا در این برنامه‌ی پر رمز و راز و شگفت‌انگیز تعبیه شده است؛ فهرست طولانی از منافع که وقتی در مناسک و برنامه‌های حج تأمل می‌کنیم، برایمان واضح می‌شود. مثلاً در حج منافع سلوکی و عبادی فراوانی نهفته است که فهرستی طولانی دارد. از رهگذر این مناسک، شخص به سطح بالایی از تنزیه، تمیزی روح و روان و ذهن و فکر و نامه‌ی عمل دست پیدا می‌کند

کلمه منافع جزئی کلمات بسیار زیبایی است که در قرآن کریم در کنار حج قرار گرفته و در کلمات اولیاء خدا هم مفصل استفاده شده است و به همین مناسبت از زوایای گوناگون دائماً به آن استناد می‌شود. تعبیر منافع که جمع منفعت و به معنای سود است، شامل همه‌ی انواع و اقسام سودها می‌شود؛ هم فردی و هم جمعی و امتی و هم انواع و اقسام منافع. در حج، عنایت الهی شامل حال امت اسلامی و همه‌ی مسلمانان شده و مجموعه‌ای از منافع یکجا در این برنامه‌ی پر رمز و راز و شگفت‌انگیز تعبیه شده است؛ فهرست طولانی از منافع که وقتی در مناسک و برنامه‌های حج تأمل می‌کنیم، برایمان واضح می‌شود. مثلاً در حج منافع سلوکی و عبادی فراوانی نهفته است که فهرستی طولانی دارد. از رهگذر این مناسک، شخص به سطح بالایی از تنزیه، تمیزی روح و روان و ذهن و فکر و نامه‌ی عمل دست پیدا می‌کند

۲. منافع اخلاقی

علاوه بر اینها، حج دارای منافع اخلاقی فراوانی هم است. از رهگذر این مسافرت بسیار

جذاب و بی‌بدیل ارتباطی است. در مشاهد مشرفه و فضاهاى بسیار زیبا و موقعیت‌های معنوی و عبادی، فرصت‌های فراوانی برای تمرین فضیلت‌های اخلاقی اجتماعى نهفته است. خیلی جالب است که کتاب العشره، یعنی کتاب معاشرت که در آن آیین معاشرت و زندگی اجتماعى و اخلاق اجتماعى آمده، در حج مطرح می‌شود. به خاطر همین، حج یک اردوی کامل زندگی است.

۳. منافع فرهنگی

در حج منافع فرهنگی فراوانی هم تعبیه شده است؛ چون در موسم هست و در حج آن اجتماع سراسری و بزرگ مسلمانان از سراسر جهان شکل می‌گیرد. در ضمن این حضور فرهیختگان، دانشوران، دانشمندان، اهل فکر و معنا که سهم قابل توجهی را در این سفر دارند، زمینه ارتباطات فرهنگی، علمى و فکری تا حد زیادی فراهم می‌شود. اینکه ما چقدر از آن استفاده می‌کنیم، بحث دیگری است. ولی در حج این امکان بزرگ فراهم است که

مهم، از نقطه اول آن که شخص می‌خواهد آماده شود و حرکت کند، در خطوط تماس و ارتباط قرار می‌گیرد تا وقتی که با همسفران و کاروانی همراه می‌شود، تا وقتی داخل مجموعه‌ی بزرگ‌تری قرار می‌گیرد، و تا این سفر را به پایان می‌رساند و برمی‌گردد؛ در تمام این مسیر فرصت برای تمرین فضیلت‌های اخلاقی برای او فراهم است.

نکته بسیار قابل توجه اینکه مباحث مربوط به اخلاق معاشرت در کتاب حجّ فقه ما است. اگر بخواهیم برای مثال در کتاب شریف وسائل الشیعه که کتاب بزرگ فقهی و حدیثی است و بیشتر با نگاه فقهی نوشته شده، مطالب مربوط به حوزه‌ی معاشرت را جستجو کنیم، باید به کتاب الحجّ آن مراجعه کنیم. چرا؟ چون حج یک سفر طولانی است که در آن شخص همراهی‌های گسترده‌ای با گروه‌های گوناگون پیدا می‌کند و صمیمیتی پیش می‌آید و ارتباطاتی شکل می‌گیرد. حج در واقع یک فرصت فوق‌العاده

می‌شود و... امت اسلامی در کنار حج می‌تواند شاهد چنین ظرفیت‌های اقتصادی باشد. البته مؤمنین می‌توانند بر اساس طراحی‌های خاصی از رهگذر این اتفاق بزرگ منافع اقتصادی دیگری را رقم بزنند که آن بحث دیگری است، یعنی ارتباطات اقتصادی وسیعی آنجا می‌تواند شکل بگیرد که در روایات ما بد دانسته نشده است.

5. منافع سیاسی

نکته پایانی در این بخش - البته فهرست ادامه دارد، ولی اگر بخواهیم تأکید کرده باشیم - منافع سیاسی است. در حج، امت اسلامی همدیگر را کشف می‌کنند و جوامع اسلامی بر اساس این طراحی الهی به هم می‌رسند و آنجا فرصتی است برای شکل‌گیری روابط بین جوامع اسلامی و روابط سیاسی بین آنها، علاوه بر روابط فکری، فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی. در اینجا روابط سیاسی می‌تواند بین آنها گسترش پیدا کند، شکل بگیرد، سازماندهی شود، از مسائل

عالمان و اندیشمندان و متفکران جهان اسلام در کنار هم قرار گیرند و با یکدیگر تبادل فکری و فرهنگی داشته باشند. این هم یکی دیگر از آن منافع است که باب وسیعی را به خود اختصاص می‌دهد.

4. منافع اقتصادی

به این مجموعه منافع عظیم اقتصادی را اضافه کنید. در روایتی که از حضرت علی ابن موسی الرضا (علیه السلام) نقل شده است، حضرت فهرست می‌دهند که در حج علاوه بر منافع معنوی و سلوکی و اخلاقی و فکری و امثال اینها، منافع عظیم اقتصادی وجود دارد. گردش مالی هنگفتی اتفاق می‌افتد، چراکه یک مسافرت است و کسانی وارد این میدان می‌شوند که استطاعت دارند. از لحظه‌ای که حاجیان شروع به مسافرت می‌کنند تا برمی‌گردند، چقدر مبادله اقتصادی اتفاق می‌افتد و چه گردش مالی بزرگ و وسیعی صورت می‌گیرد؛ از ترابری که انجام می‌شود، رفت و آمدهایی که انجام

ما بحمدالله بعد از پیروزی انقلاب اسلامی با این منفعت عظیم حج آشنا هستیم و اساساً از مواردی بود که ایرانیان عزیز به سایر مسلمانان آموزش دادند. با بهره‌ای که از معلم کبیرشان، امام عزیز الشان داشتند، در همان سال‌های آغاز انقلاب مسئله برائت را به حج ملحق کردند؛ چیزی که فراموش شده بود. این منفعت بسیار مهم و عظیم، در بیداری مسلمانان و صف‌آرایی و جبهه‌بندی آنها با جبهه‌ی شرک و کفر، سهم بسیار زیادی دارد. این منفعت عظیم به فراموشی سپرده شده بود و حجاج محترم و عزیز ایرانی، با راهنمایی امام راحل عظیم الشان مراسم برائت از مشرکین را به سختی، با زحمت، با خون دل، با پیگیری، با خوف و ترس و رنج در برنامه‌ی حج تعبیه کردند و برایش خون و شهید هم دادند.

ملت عزیز ما برای اینکه حج ابراهیم و حج محمدی و علوی و حسینی (علیهم السلام) احیا شود، نه فقط تلاش کردند، برنامه‌ریزی کردند، پیگیری

هم باخبر شوند، راجع به مسائل مشترک تصمیم بگیرند، دردها و مشکلات و گرفتاری‌های جهان اسلام، آنجا تأمل و بررسی شود و اتخاذ تصمیم شود. این ظرفیت هم کاملاً در حج وجود دارد. البته الان بهره ما، بهره حداقلی از منافع سیاسی حج است. در محور سیاسی حج می‌تواند به عامل بسیار بزرگی برای قدرت نرم امت اسلامی تبدیل شود.

۶. برائت از مشرکین

نکته بعدی که باز در ضمن منافع مطرح است، ولی به خاطر امتیاز و اهمیت ویژه‌اش، آن را به صورت جداگانه مطرح می‌کنیم و مورد تأکید قرار می‌دهیم، مسئله بسیار مهم برائت از مشرکان است. باز جالب است که این مسئله در سوره مبارکه توبه در کنار حج اکبر قرار گرفته و معرفی شده است.

اینکه خدا و رسول از مشرکان اعلام برائت می‌کنند، از نکته‌های بسیار مهمی است که در حج تعبیه شده است.

خداوند تبارک و تعالی خطاب به حاجیان می‌فرماید: «و تَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى» [۵] و برای خود توشه برگیرید که در حقیقت، بهترین توشه، پرهیزگاری است». این آیه که جزء آیات مشهور و شناخته‌شده قرآنی است، در ضمن آیات حج قرار گرفته است. البته انسان مؤمن همواره از مجموعه‌ی سفر دنیایی و این جهانی‌اش توشه برمی‌گیرد. کل زندگی ما به منزله یک سفر است و همه‌ی ما مسافر هستیم. کاش باورمان شود و به یاد داشته باشیم که باید محصول عالی کل زندگی ما «تقوای الهی» باشد. بنابراین این آیه شامل همه‌ی زندگی می‌شود؛ منتها به طور خاص در سفر حج و در ضمن مناسک قرار گرفته است که حجاج بیت الله الحرام باید آنجا در جستجوی تقوا باشند. یعنی خدای متعال، تقوا را مهم‌ترین دستاورد حج برای حاجی می‌داند و وقتی حاجی برمی‌گردد، بهره‌ی ویژه‌ای از تقوای الهی نصیبش شده است از راه و رسم بندگی و تعهدات دینی و تعهد بندگی خدای متعال.

کردند، رایزنی کردند، غصه خوردند، به زندان رفتند، بلکه برایش خون هم دادند؛ حادثه‌ی مشهور و اتفاق عجیب سال ۶۶ به همین دلیل روی داد. شجره‌ی ملعونه خبیثه آل سعود، همین گروهی که به ناحق مسلط به حرمین شریفین هستند، رفتاری را انجام دادند که امام راحل عظیم الشان آنها را لعنت کرد.

به هر حال مسئله‌ی برائت بسیار مهم است و خوشبختانه الان هم ادامه دارد و امسال هم عزیزان ما بحمدالله موفق شدند در عرفات مثل هر سال آن را برگزار کنند.

تقوا، مهم‌ترین توشه حج

نکته دیگر اینکه هر سفری توشه‌ای دارد و فرض بر این است که هرکسی که مسافر می‌شود، از آن سفر برداشت‌هایی نصیبش می‌شود. در فهرست منافع حج یک واژه‌ی کلیدی و فوق‌العاده مهم و حساس انتخاب شده و در ضمن آیات مربوط به حج قرار گرفت و آن هم واژه دلنشین تقوا است.

از حجاج بیت الله الحرام که در حال خوش و در مقام امن و برگزیده‌ای به دیدار حضرت حق رفتند و این نور برایشان منتقل شد به سرای ابدی و برایشان صیانت و حفظ شد. ان شاء الله خدای متعال بر نور آنها بیفزاید و آنها را با امیرالمؤمنین (علیه السلام) محشور کند و به خانواده‌های عزیزشان صبر و اجر کرامت کند.

حج واقعی حجی است که از متن حضور میلیونی بزرگ و باشکوه و منسجم مسلمانان در زیر پرچم توحید، فریاد برائت از مشرکان و کفار و تمام جلوه‌های شرک و کفر و استکبار شنیده شود. پرچمداران شرک زمانه‌ی ما، رژیم ایالات متحده‌ی امریکا، رژیم صهیونیستی و اعوان و انصارشان، آنجا مورد خطاب و عتاب قرار می‌گیرند، سر آنها فریاد زده می‌شود و به آنها مرگ گفته می‌شود. این سیره ارتباط بسیار نزدیک و جذابی با شخصیت یگانه‌ی امیر مؤمنان علی بن ابیطالب (علیه السلام) دارد.

نوری از تقوا در قلب و شخصیت او تاییده است که معمولاً ما در دیدار با حجاج بیت الله الحرام در جستجوی این نور هستیم. در روزهایی که حاجیان تشریف می‌آورند و دیدارها فعال است، خیلی‌ها در این دیدارها در جستجوی نور از وجود نورانی حجاج بیت الله الحرام هستند. کسانی که به دیدار آنها می‌روند، قصد اولشان استضاعه است، یعنی دریافت آن نور.

آنها هم با آغوش باز میهمان‌هایشان را پذیرش می‌کنند و از آن نور در اختیار آنها می‌گذارند. خاطرات معنوی‌شان مخصوصاً برداشت‌های عرفانی و حس عالی را که در خانه‌ی خدا و در حرم پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) داشتند، منتقل می‌کنند.

ما در این دیدارها معمولاً به حجاج عزیزمان عرض می‌کنیم ان شاء الله نورش برایتان بماند؛ چون آفت‌های بسیاری سر راه است که ممکن است باعث کاهش نور یا از دست دادنش شود. خوش به سعادت گروهی

حج است و مجموعه‌ی بزرگ و فهرست طولانی از منافع برای حاجی و امت مؤمن، آن‌هم در یک نگاه جهانی.

قصه‌ی پرغصه‌ی مدیریت حج

قرآن کریم باب منافع حج را در همه‌ی ابعاد باز گذاشته و فرموده: «لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ» بروید منافعتان را در آنجا شهود کنید، یعنی دریافت کنید و به آن برسید. شهود منافع یعنی فیض و دریافت و استفاده از این منافع. اما این منافع و بهره‌ها چگونه در عالی‌ترین سطح ممکن به امت اسلامی می‌رسد؟ نکته‌ی کلیدی برمی‌گردد به مسئله‌ی مدیریت حج. غصه‌ی امروز و دیروز ما در مسئله حج، مدیریت آن است. مدیریت حج یعنی مدیریت حرمین شریفین و اداره مجموعه برنامه‌ای که ما به عنوان حج می‌شناسیم؛ آن کنگره عظیم اسلامی و توحیدی که در یک زمان و مکان و موعد مشخص برقرار و انجام می‌شود. چگونه ممکن است ما به تمام

این منافع به شایستگی برسیم؟ با فرض اینکه حج به دست صالحین باشد و مدیریت آن بلد امین و حرم امن در اختیار کسانی باشند که صالح هستند. این نکته‌ی کلیدی را به راحتی می‌توان از آیات کریمه‌ی قرآنی استفاده کرد. از روز اول در کنار حج و کعبه، پیامبری از پیامبران الهی حضور دارد؛ از حضرت آدم (علیه السلام) شروع می‌شود، تا به حضرت ابراهیم (علیه السلام) می‌رسد. این سازه ساده و بسیار معمولی که ما به آن کعبه می‌گوییم، توسط حضرت آدم (علیه السلام) بنیان‌گذاری شد، حضرت ابراهیم و حضرت اسماعیل (سلام الله علیهما) این پدر و فرزند و این دو پیامبر عزیز و بزرگ الهی، اینجا را بازسازی کردند و از خداوند متعال خواستند که از ما بپذیر و قبول کن.

یک مسئولیت مهم از مسئولیت‌های پیامبر بزرگی مانند ابراهیم و اسماعیل (سلام الله علیهما)، عبارت است از مدیریت این خانه؛ اینکه اینجا را

حاجی یا معتمر می‌رود، دلش از لحظه‌ای که وارد می‌شود، می‌لرزد تا وقتی که می‌خواهد خارج بشود؛ مخصوصاً اگر در موسم و خود حج باشد.

اتفاقات عجیب و غریبی همچون انگشت‌نگاری، هیچ تناسبی با این برنامه ندارد.

پس شرط دستیابی به منافع حج به صورت جمعی و امتی، عبارت است از اینکه مدیریت حج به دست صالح‌ترین انسان‌های هر زمان باشد که از نظر صلاحیت فقهی، علمی، تقوایی، ایمانی و مدیریتی در اوج کفایت باشند. حقش با امام معصوم (علیه السلام) ادا می‌شود، ولی در عصر غیبت و در وضعیتی که ما به امام (علیه السلام) دسترسی نداریم، حق این است که آنجا در اختیار صالح‌ترین و متقی‌ترین و باکفایت‌ترین از امت اسلامی باشد.

اساساً آن حرم مالکیت‌بردار نیست که کسانی که مثلاً در مملکت سعودی حاکمیت دارند، مجوز داشته باشند بر حرم هم مدیریت داشته باشند. اینجا

آماده و تطهیر سازند، ظاهرش را مرتب کنند، این‌خانه را از هر نوع رجس و آلودگی و پلیدی پاکسازی کنند و برای حضور بندگان خدا آن را آماده کنند. بین حج و مسئله‌ی امامت صالحین و امامت معصوم و منصوب از طرف حضرت حق، یک پیوند و ارتباط عمیق و اساسی برقرار شده است. برداشت از منفعی که در حج تعبیه شده، در عالی‌ترین سطح ممکنش، فقط و فقط و فقط وقتی ممکن است که مدیریت حج به دست اهلس باشد.

ما امروزه از حج سود می‌بریم، اما سود حداقلی. الان در این بخش ما دچار یک مشکل بزرگی هستیم. جهان اسلام از این جهت گرفتار یک مصیبت بزرگ است. حضور خانواده‌ای که هیچ صلاحیت ندارند، نه صلاحیت فکری، نه صلاحیت اخلاقی، نه صلاحیت علمی، نه صلاحیت دینی و نه حتی صلاحیت عقلی، برای اداره چنین مکان مقدسی، موجب شده آن سود عظیم به جهان اسلام نرسد. این چه حج و عمره‌ای است که وقتی

شده است. باید جمع قابل توجهی از امت اسلامی سالانه، در این کنگره عظیم الهی و توحیدی حضور داشته باشند تا حج برگزار شود. این، طبعاً بر عهده کسانی است که از نظر مالی، علاوه بر هزینه‌های جاری زندگی‌شان، امکان حضور در این برنامه را داشته باشند. نکته حاشیه‌ای اینکه برای کسانی که در آن سطح از استطاعت نباشند، حج واجب نشده، ولی عمره در فرهنگ اسلامی برای آنها فراهم است که متفاوت از حج است، ولی تا حد زیادی از نظر زیبایی‌ها و آفاق به حج نزدیک است و یک زیارت است. یکی از بزرگ‌ترین سودهای حج عبادت است از اینکه معمولاً کسانی که متمکن هستند، در معرض آفت‌های زیادی هم هستند؛ آفت‌هایی مثل غرور و تکبر. حج از جمله برنامه‌هایی است که شخص را خاضع و خاشع می‌کند. برای اینکه آنها از این آفت‌ها فاصله بگیرند و در امان بمانند، حج گزینه خوبی است. البته حضور آنان در این

منطقه آزاد اسلامی است و متعلق به همه‌ی مسلمانان جهان بلکه متعلق به همه‌ی بشریت است.

نکاتی درباره استطاعت

نکته دیگری که باز در مراجعه به قرآن کریم در ارتباط با حج استفاده می‌کنیم، مسئله استطاعت است. در آیه‌ای که وجوب حج مطرح شده است، خداوند متعال فرمود: «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا» [۶] و برای خدا، حج آن خانه، بر عهده مردم است [البته بر] کسی که بتواند به سوی آن راه یابد». شرط وجوب، به قول فقهای ما استطاعت است؛ یعنی علاوه بر هزینه‌های جاری زندگی، هزینه لازم را برای این عبادت پرخارج داشته باشد؛ چون عبادتی است که در آن سفر طولانی است. غیر آنهایی که ساکن خود منطقه حرم هستند، بقیه همه باید مسافرت کنند.

به این ترتیب استطاعت، جزء متن این عبادت بزرگ قرار گرفته و جزء شروط اصلی تعبیه

- [۳]. بقره: ۱۹۶. موسم بزرگ و عظیم، می‌تواند
زمینه را برای تصمیم‌گیری‌های
بزرگ و نیک در زندگی
اقتصادی‌شان نیز فراهم آورد.
- [۴]. حج: ۲۸.
- [۵]. بقره: ۱۹۷.
- [۶]. آل عمران: ۹۷.

منابع و مأخذ

[۱]. امام صادق (علیه السلام) در
این زمینه می‌فرماید: «إِذَا حَجَّ
أَحَدُكُمْ فَلْيَخْتُمْ حَجَّهُ بِيَارَتِنَا لِأَنَّ
ذَلِكَ مِنْ تَمَامِ الْحَجِّ؛ هر گاه
از شما کسی به حج می‌رود و
مناسک خود را به جای می‌آورد
به مدینه آید، و ما اهل بیت
را زیارت کند؛ زیرا این کار از
تمامیت حج است [یعنی جزء
آخر حج و مناسک آن است]».
شیخ صدوق، عیون‌الخبار
الرضا(علیه السلام)، ج ۲، ص ۲۶۲.

[۲]. همان.

افوغها؛ درنگی بر مسئله تعلیم و تربیت
OfoghHa.ir • سامانه پیامکی: ۳۰۰۰۴۸۵۹۵۹

اشنبه‌ها ساعت ۱۸

بازپخش دوشنبه‌ها، ساعت ۱۲

از شبکه قرآن و معارف سیما/ برنامه یاد خدا

